

VOIEVODATUL BORODULUI ÎN SECOLELE XIII—XVII

de
LIVIU BORCEA

Așezate în depresiunea formată din întâlnirea Munților Plopișului cu Munții Pădurea Craiului, satele din partea apuseană a trecătorii de la Piatra Craiului, au format o comunitate distinctă în tot cursul evului mediu. Faptul că erau gupate în jurul drumului principal ce lega Cîmpia Tisei, pe valea Crișului Repede cu Transilvania, în locul unde acest drum pătrundea în trecătoare, a conferit un regim grăniceresc acestor sate, asigurînd supraviețuirea formațiunii politice românești de aici. Sînt sate așezate pe pîrîul Borodului, în zona formată de bazinul hidrografic al acestui pîrîu și malul drept al Crișului Repede.

Cele mai vechi atestări documentare aparțin unor localități așezate mai spre vest sau sud-vest de satele la care ne referim: Birtin (1213)¹, Vadu Crișului și Șuncuiuş (1256)², Damiş (1264)³. Majoritatea se leagă de existența în zonă a unor locuri de vamă pe unele puncte ale Crișului, importante surse de venituri pentru regalitatea maghiară sau pentru concesiionarii acestui drept.

Borodul este atestat documentar prima oară în socotelile de dijme ale episcopiei orădene (1291—1294), precizîndu-se că din punct de vedere religios aparține arhidiaconatului de Călatea, preotul de aici trebuind să dea 21 capecie iar ca elemosină episcopului Oradiei o uncie de grîne⁴. Tot acum sînt amintite în apropiere Birtin și *Vruzteluk*, ultima fiind o așezare dispărută astăzi, situată lângă Șuncuiuş⁵. Nu sînt amintite în listele întocmite decît acele sate care aveau populație catolică și obligații

---

¹ *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania*, veacul XI, XII și XIII, vol. I, p. 44 (în continuare: *DIRT*)

² *DIRT*, veacul XIII, vol. II, p. 15—16, 18.

³ *Ibidem*, p. 54.

⁴ *Ibidem*, p. 341, 346.

⁵ C. Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, Buc., 1967, p. 421.

față de episcopia orădeană. Chiar dacă socotim așezările Birtin și Borod ca fiind implantații ale regatului feudal maghiar, legate de punctele vamale sau strategice ale locurilor respective, numele lor indică faptul că această implantație s-a făcut într-o zonă cu populație slavă sau slavo-română, atît Birtin, Borod cît și *Vruzteluk*, indicînd, prin numele lor, acest lucru.

Vreme de un secol nu mai avem nici un fel de informație scrisă despre așezările din această parte. În 1392 Sigismund de Luxemburg acordă, cu titlul de *nova donatio*, lui Ioan fiul lui Benedict de Kapolya, jude regal și ban de Severin, satele Borod, Borozel, Cetea, *Chanad*, Cornișel și Valea Mare, în urma morții voievodului român Petru, fiul lui Komorzowan⁶. Voievodul, neavînd urmași în linie bărbătească, precizează documentul, posesiunea sa revine coroanei. Regele a donat aceste sate stăpînului cetății Șinteu (*Sólyomkő*), unul din cele mai întinse domenii feudale din comitatul Bihor. În 1406, cu ocazia trecerii domeniului cetății în mîna familiei Lack de Santău, satele Borodului sînt amintite între cele 63 (52 românești, 10 ungurești și unul mixt), ca făcînd parte din domeniu⁷.

În 1443 cele șase sate se separă din nou, în fruntea lor ajungînd voievozii din Vintere. Cu doi ani înainte avusese loc primul atac otoman asupra Transilvaniei și Iancu de Hunedoara în fața pericolului a făcut modificări în organizarea militară a regatului⁸. Ceva mai tîrziu, la 1465, Matei Corvin înobilează voievozii din fruntea acestei formațiuni politice⁹. Mijlocul secolului al XV-lea consacră caracterul militar al voievodatului de la Borod. La sfîrșitul acestui secol la Vintere este înnobilit voievodul Ladislau de către episcopul Oradiei, Kálmáncsehi Domokos (1495—1501)¹⁰. Despre acest *Ladyslaus wayuoda* știm că înainte de 1510 avusese ca văr primar (*frater patruelis*) pe Ștefan, fostul voievod de Urviș¹¹. Prin Vladislav această familie a ajuns să stăpînească în Beznea, sat pe dealurile imediat învecinate Borodului. De la el se pare că voievozii din această spiță au dat numele de Venter unei părți a familiei voievozilor de Urviș¹².

⁶ E. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantis usque ad annum 1400 p. Christum*, Bdp., 1941, p. 427—428.

⁷ L. Borcea, *Satele din Bihor ale lui Gavrilăș Movilă și Constantin Șerban*, în „Crisia”, 1977, p. 117—131.

⁸ Hóman — Szekfű, *Magyar történet*, vol. II, Bdp., 1939, p. 420, 448—449.

⁹ Fényes E., *Magyarország geographiai szótára*, vol. IV, Pesta, 1851, p. 72—75; Jakó Zs., *Biharmegye a török pusztítás előtt*, Bdp., 1941, p. 207.

¹⁰ Bunyitay V., *Biharvármegye oláhjai s a vallás-unió*, Bdp., 1982, p. 17.

¹¹ *Arhivele Statului Oradea*, Fond Ugray-Bölönyi, dosar 1, f. 8.

¹² *Ibidem*.

Conscrierea comitatului Bihor la 1552 nu nominalizează nici unul din satele Borodului. Sub denumirea „*Pertinens Beznez*“ sînt enumerați următorii stăpîni de porți:¹³

Joannis Literati	Por. 1
Andreae Cyble	Por. 2
Petri vajvodae	Por. 2
Stephani de Topa	Por. 2
Stephani Örvényessy	Por. 14
Petri Venter Minoris	Por. 1
Petri Venter Majoris	Por. 2
Petri vajvodae	Por. 1
Joannis Pap	Por. 1
Michael Mozes	Por. 2
Mathei Mezgedi	Por. 3
Petri Vajvodae Remethei	Por. 3
Nicolai Venter	Por. 2
Petri Pap	Por. 1
Georgii Venter	Por. 1

Considerăm că aici sub denumirea de „Părțile Beznei“ trebuie să înțelegem și celelalte sate care făceau parte din voievodatul Borodului în acel moment. Avem astfel o imagine asupra complicatelor relații de proprietate, aici avînd stăpîniri voievozii de Urviș, Vintere, Meziad, Remetea și Topa de Criș. Un urmaș al lui Ștefan este acel „Topay“ care în 1597 a ocupat în Valea Mare bunuri ale voievozilor de Urviș,¹⁴ motivînd că ar fi fost ale Margaretei Dragffi¹⁵.

Cele mai multe porți în voievodatul de sub Piatra Craiului, care și-a mutat centrul de la Borod la Beznea, le avea, la 1552, Ștefan fiul lui Ștefan, voievodul de Borod, care stăpînea și voievodatul de Urviș. Nu știm în ce măsură alți omonimi ai săi atestați cu posesiuni în alte sate din amintita conscriere sînt una și aceeași persoană cu acest Ștefan. El este însă cel ce, la 1552, avea și 14 porți în Vintere¹⁶. Consacrarea intrării lui

¹³ ASO, Fond capitlul episcopiei rom.-cat. de Oradea, seria Acta miscellanea, dosar nr. 58 (copie din 1746), f. 18 v.

¹⁴ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 74.

¹⁵ *Ibidem*. Familia Dragffi de Beltiug a ajuns să stăpînească domeniul cetății Sinteu la 1472. În ajunul bătăliei de la Mohács, Gaspar Dragffi a lăsat cetatea și domeniul ei prin testament aceleia care se va căsători cu fata sa, Magdalenă. În virtutea acestei prevederi va fi ajuns fiica lui Gaspar Dragffi în posesia unor părți din voievodatul Borodului (L. Borcea, *op. cit.*, p. 101).

Ștefan în rîndul nobilimii de țară o face Izabella, mama principelui minor al Transilvaniei, Ioan Sigismund, la 17 august 1557, la Alba Iulia, cînd îl întărește „*in suo wayvodatu Erwenyes: Also Erwenyes, Magyar Wen-ther et Olah Wenther*” împotriva tuturor tulburătorilor¹⁷. Actul era emis la un an după căderea Oradiei în mina aderenților lui Ioan Sigismund și Isabellei, consfîntînd nu numai triumful Reformei la Oradea ci și trecerea cetății și a Crișanei la Transilvania¹⁸. Precizarea celor trei așezări în actul din 1557 se face strict la posesiunile familiei voievodului Ștefan, în fapt autoritatea sa era mult mai mare, așa cum vom vedea mai jos.

Ștefan, voievodul de Borod, a avut doi fii: pe Gheorghe, atestat ca voievod de Urviș între 1582 și 1591¹⁹, și pe voievodul Ioan „*frater carnalis eiusdem Giorgy vaiuodae*”, atestat între 1575 și 1593²⁰. Ioan a primit de la tatăl său părți din Valea Mare, în voievodatul Borodului²¹. Despre Gheorghe, care se pare că era fiul mai mare, știm că stăpînea pertinențele Suplacului de lîngă Tinca, dar după cum rezultă din registrul de dijme al cetății Oradea, din 1582, autoritatea sa se întindea și asupra tuturor pertinențelor românești din districtul aflat între cele două Crișuri (*Pertinentia Valachales in districtu Kettkeörös Keöz*): Cărăndeni, Cărăsău, Rogoz și Beliu²², care totalizau un număr de 43 de sate. Gheorghe era astfel unul din cei mai puternici voievozi de pe cele două versante ale Munților Codru-Moma. Trebuie să remarcăm că atîta vreme cît în părțile Beiușului existau atestați un număr de 62 cnezi, în cele patru pertinențe amintite mai sus nu exista nici unul, fiecare avînd în schimb cîte un crainic care avea dreptul la o oaie din cele strînse pentru cetatea Oradiei iar voievodul Gheorghe, două oi²³.

Din testamentul întocmit în 1591 de către voievodul amintit aflăm cîteva lucruri importante. Fusesse căsătorit cu Ana Baranczy, avînd patru copii: Euphrosina, Susana, Barbara și Ștefan²⁴. O importantă clauză a testamentului prevedea indivizibilitatea voievodatului: „*Az iozagh penighlen az Zeöplak widekkiwel ... az én fiamnak Istwannak, hogy migh eö éél, senki weéle ne oztózzék ...*” (Iar bunurile, împreună cu ținutul Suplacului ... «să fie ale» fiului meu Ștefan, ca pînă trăiește nimeni să

¹⁶ ASO, Fond capitlul ep. rom.-cat. de Oradea, Acta miscellanea, d. 58, f. 17 v.

¹⁷ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 27.

¹⁸ Izabella încă din februarie era la Alba Iulia unde convocase dieta Transilvaniei pe ziua de 6 februarie pentru a strînge noi dări, necesare întreținerii armatei (Barabás S., *A székely krónika*, în „*Tört. Tár*”, 1880, p. 640—641). Mai tîrziu, în cursul verii, Izabella a trebuit să facă față intervenției armate a lui Francisc Bebek (Kövári L., *Erdély történelme*, III, Cluj, 1860, p. 154—155).

¹⁹ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 70; ASO, Fond ep. rom.-cat., d. 2614, p. 178.

²⁰ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 48, 72.

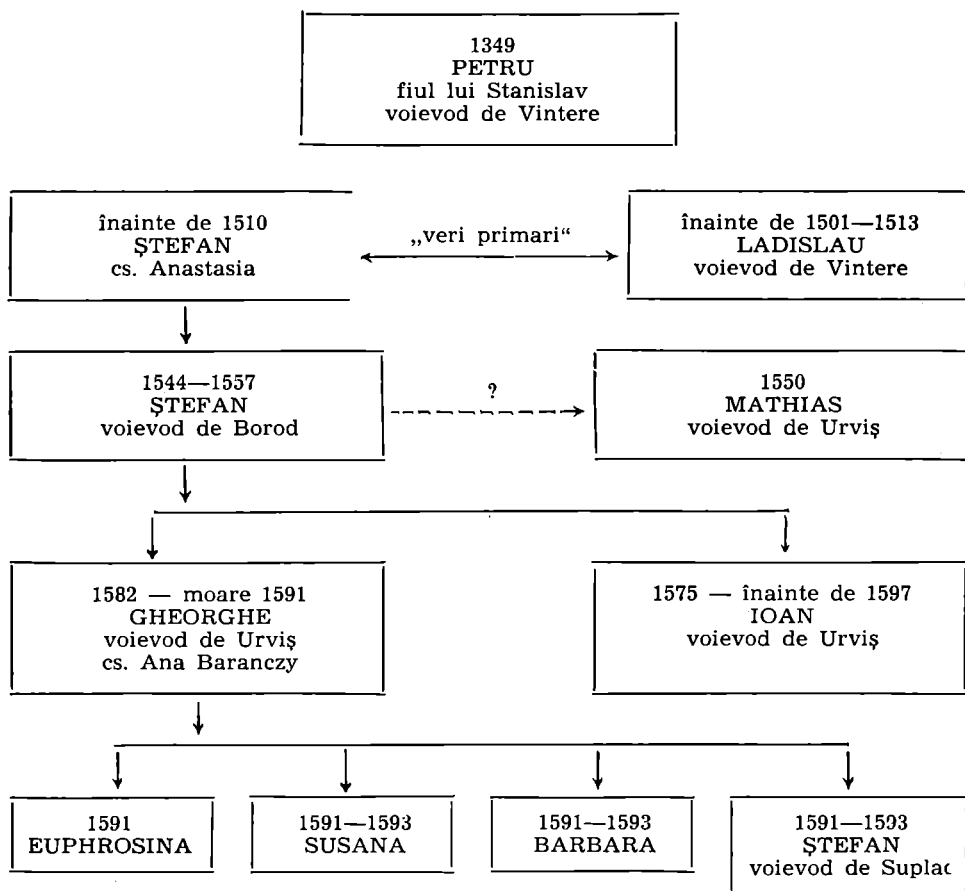
²¹ *Ibidem*, f. 48.

²² ASO, Fond ep. rom.-cat., d. 2614, p. 178, 203—207.

²³ *Ibidem*.

²⁴ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 6, f. 25; Ana Baranczy fusese căsătorită înainte cu Andreas Toldy (ASO, fond cit., d. 2, f. 42).

nu se împartă cu el)²⁵. În baza documentelor care ne-au stat la dispoziție, iată schița genealogică a familiei voievozilor de Vintere, Urviș și Borod:²⁶

Voievodul Gheorghe a murit se pare în același an, 1591, lăsînd copiii minori și de aceea a lăsat trei tutori: pe Ștefan Lukács, Nicolae Török și pe Ioan, voievodul de Beiuș (*Bellenessi János vajda*)²⁷.

Numirea voievodului Ioan de Beiuș între tutorii lui Ștefan avea rostul de a asigura continuitatea stăpînirii asupra districtului Suplac potrivit vechilor datini. Testamentul nu nominalizează satele, dar dintr-un document din 1605 aflăm că acestea erau: Urvișul de Jos (*Also Eörwi-*

²⁵ ASO, Fond cit., d. 6, f. 25.

²⁶ Anii menționați deasupra numelui reprezintă atestările documentare.

²⁷ *Ibidem*; Ioan voievodul stăpînea și satul Petreasa, lângă Remetea (Bunyitay V., op. cit., p. 19).

nyes), trei așezări cu numele Vintere (*Magyar Wenter, Puzta Wenter, Kapolnas Wenter*), adică cele precizate și în diploma din 1557²⁹. Deși nu sînt amintite în testament, documentul din 1605 adaugă Borod (*Nagy Barod*), Borozel (*Kis Barod*), Cetea (*Chekye*), Cornițel (*Kornichel*), Beznea (*Also Beznye*), *felseö Beznye și Valea Mare (Nagy Patak)*²⁹. Centrul celor două voievodate era Urviș și Borod unde se precizează existența cîte unei „*domo et curia nobilitarij*”³⁰.

Ținutul Suplacului precizat în document prin cele patru sate era de fapt mult mai întins. Așa cum rezultă din registrul de dijme ale cetății Oradea, la 1581, din pertinențele Suplacului mai făceau parte următoarele așezări care erau înglobate în domeniul Oradiei: tirgul Suplac (*oppidum Szeplak*), Ginta (*Kápolnasgyanta*), Cheșa (*Keshaza*) Borz (*Borszik*), Forău (*Forrofalva*), Urvișul de Mijloc (*Közepső Eörvenyess*), *Felső Seleste, Lakottya, Szeőkefalva*, Prisaca (*Gyapju pataka*) și Șoimi (*Solyomd*)³¹. Din punct de vedere geografic zona semăna foarte mult cu cea în care erau așezate satele Borodului: defileul Crișului Negru între Borz și Șoimi justifică persistența unei formațiuni voievodale cu rosturi militare aici.

Curînd după moartea voievodului Gheorghe, la 1593, Ștefan Caba din Beznea (*Alsobeznye*) deschide proces împotriva moștenitorilor voievodului pentru o sesie iobăgească din satul său³². Aflăm cu această ocazie că văduva voievodului s-a recăsătorit cu Grigore Ugray, vicecomite al comitatului Bihor³³. Bunurile din voievodatul Borodului au fost revendicate apoi de o serie de alți nobili mai mici din zonă, determinînd în 1597 un proces de amploare³⁴.

Problema moștenirii celor două voievodate este lămurită în 1605, cînd principele Ștefan Bocskai donează „*puerj Stephani filij generosi Gregorij Ugray de eadem compatris nostri ac Vicecomitis Comitatus Biariensis*” satele amintite mai sus³⁵. La această dată Ștefan Bocskai era stăpînul cetății și domeniului Șinteu³⁶. Donația este reînviată în 1611 de Gabriel Báthori pentru Ana Baranczy, pentru Ștefan și Petru Ugray³⁷. La 1630, Catharina de Brandenburg întărește posesiunile Borod, Borozel, Cetea, Cornițel, Valea Mare și Beznea care aparțineau acum cetății Oradea, lui Gheorghe Ugray în schimbul sumei de 5 100 florini³⁸.

Putem considera deci că existența voievodatului de la Borod se încheie odată cu moartea voievodului Gheorghe, căci după această dată

²⁸ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 2, f. 11.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ ASO, Fond ep. rom-cat., d. 2617, p. 166—169.

³² Ioan Zápolya a donat lui Simion Caba posesiunea Beznea pe la 1532 (Gombos D., *Polgári élethez való lexikon*, I, Debreczen, 1837, p. 217).

³³ ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 72, 73, 74.

³⁴ *Ibidem*, f. 74.

³⁵ Actul este datat: 6 octombrie 1605 (*Ibidem*, d. 2, f. 11).

³⁶ L. Borcea, *op. cit.*, p. 102—103.

³⁷ ASO, fond cit., d. 2, f. 42.

³⁸ *Ibidem*, d. 3, f. 17.

(1591) el devine un domeniu nobiliar al familiei Ugray, Ștefan, fiul lui Gheorghe, fiind înfiat de vicecomitele care a putut astfel să preia stăpînirea asupra satelor Borodului. Acesta este și motivul pentru care aceste sate își continuă existența separat de domeniul cetății Șinteu. Înainte de 1648 Gheorghe Rákóczi I trece satele Borod, Cornișel, Valea Mare și Cetea în posesia sa³⁹, alipindu-le domeniului cetății Șinteu, asupra căruia se instăpînise⁴⁰. Familia Ugray contestă starea de fapt și în 1654, în timpul domniei fiului principelui Rákóczi, deschide proces⁴¹. Acțiunea trebuie să s-a desfășurat paralel cu protestul familiei Zólyomi care emite pretenții la domeniul cetății Șinteu, în baza faptului că Elisabeta Zólyomi fusese soția lui Gavrilăș Movilă, stăpînul pînă în 1637 al acestora⁴².

La începutul veacului al XVII-lea din voievodatul Borodului făcea parte și satul Topa de Criș pe care, în 1624, voievodul Andrei din Topa îl zălogește lui Gavrilăș Movilă pentru 1 100 florini⁴³. Pretenții față de fostul domn al Țării Românești la instalarea acestuia în posesiune a avut și Lupu Țepelea (*Wolfgangus Czipellye*) pentru partea sa de bunuri de la Vadu Crișului⁴⁴.

Din punct de vedere militar, în caz de ridicare la oaste, voievozii de Borod erau subordonați căpitanului cetății Șinteu avînd rangul de hodnogi. Acest rang și l-au păstrat și în secolul al XVII-lea. Un astfel de hodnog a fost Mihai Venter care „cu foarte mulți flăcăi aleși“ l-a însoțit pe Gheorghe Rákóczi al II-lea în campania din Polonia (1657), unde a murit alături de cei mai mulți oșteni ai săi.⁴⁵ Un alt hodnog, Andrei din Topa a participat alături de același principe la bătălia care a avut loc între Gilău și Florești (22 mai 1660), căzînd prizonier la turci, de unde a scăpat zece ani mai tîrziu, la intervenția principelui Apafi, după ce soția sa, Ana Țepelea, a plătit 200 de galbeni imperiali, vînzînd o parte din bunurile de la Aleșd și Borod⁴⁶. Informația aceasta este prețioasă,

³⁹ *Ibidem*, f. 36.

⁴⁰ L. Borcea, *op. cit.*, p. 107.

⁴¹ ASO, Fond cit., d. 3 f. 43—44.

⁴² L. Borcea, *op. cit.*, p. 106. În plîngerea adresată principelui de către familia Ugray este trecută depozitia a 12 jurați cari răspund la întrebarea: „*Tudode hogy az méltosagos holt Ugray György öreghbik Ugray Gergely fia birta volna az Barodszaghi iozagot és bekeséges urasagaban lett volna Kis Barod, nagy Barod, Alsó Felső Beznyie, Kornyczel, Csekllye is nagy Pataki portiokat es hogy megh holt... öreghbik Rakoci György... mindiand foglatta ki Ugray György keziből*“ (fond., cit., f. 43 v.).

⁴³ A. Veress, *Documente...*, IX, p. 303—304.

⁴⁴ L. Borcea, *op. cit.*, p. 105; Țepeleștii apar în documente la mijlocul veacului al XVI-lea. O ramură a lor se găsea la Valea Mare iar o alta va fi fost reprezentată de acel Matthias Czepelle care în procesul din 1597 era jude comitatens (ASO, Fond Ugray-Bölönyi, d. 1, f. 74). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea aveau posesiuni numeroase în Bratca (Borovszky S., *Biharvármegye és Nagyvárád*, Bdp., f.a., p. 60) dar nu este exclusă posibilitatea ca ei să-și fi avut proveniența dintr-un alt sat al voievodatului de Borod.

⁴⁵ Fényes E., *op. cit.*, p. 75.

⁴⁶ L. Borcea, *op. cit.*, p. 119.

deoarece ne prezintă o situație de după 1660, deci după constituirea pașalicului otoman de Oradea și a sandgeacului de Șinteu. Voievodatul, în sens de comunitatea satelor de la Borod, a devenit ținut de margine al Principatului. Rezultă acest lucru și dintr-o scrisoare a lui Martin Boldvai, căpitanul cetății Săcuieni, care arată că la 1664 toate satele de pe Crișul Repede, de pe cursul superior al acestui riu, „satele Borodului cu bunurile de la Șinteu“, sînt supuse cetății Bologa⁴⁷.

Obligațiile militare ale celor din satele Borodului încetează după pacea de la Satu Mare (1711), cînd cetatea Șinteu este distrusă. O ultimă intervenție este consemnată în 1717 cu ocazia unui atac al tătarilor, cînd sătenii au acoperit drumul țării cu copaci mari⁴⁸.

La sfîrșitul veacului al XVIII-lea comunitatea satelor Borodului este reconstituită sub denumirea de „Ocolul nobiliar al Borodului“ (*Báródsági nemes kerület*) funcționînd încă și în 1837 după un statut propriu, dar avînd în frunte slujbași numiți de autoritatea comitatensă, rămînînd eligibile cîteva din dregătoriile de mai mică importanță.⁴⁹

LE VOIEVODAT DU BOROD AUX XIII—XVII SIÈCLES

(Résumé)

Forme spécifique d'organisation roumaine au Moyen Age, le voievodat représente une réalité historique en Bihor aussi. Les villages de dessous les collines de Piatra Craiului sont pour la première fois rappelés dans les documents du XIII-e siècle.

Un peu plus tard, on mentionne là le voievode Petru, fils de Komorzowan, dont on précise qu'il est roumain et qui, par sa mort, achève une première époque dans l'existence de la communauté de ces villages. En 1443 le voievodat est refait, dans une époque où le danger de l'invasion ottomane était de plus en plus menaçant.

C'est la famille Venter, originaire de Vintere, près de Holod, qui arrive à son premier rang et ainsi les voievodes d'ici arrivent à s'apparenter à une autre ancienne famille se trouvant en tête d'un autre voievodat — celui de Urviș, sur le cours moyen du Crișul Negru.

Sous la domination ottomane (1660—1692) ces villages maintiennent leurs liaisons, grâce à leur position stratégique, près du défilé Piatra Craiului.

La domination autrichienne de la fin du XVIII-e siècle encourage la reconstitution d'un „Ocol“ (circonscription administrative) du Borod, qui existait encore après 1848.

⁴⁷ *Török magyarkori állam okmánytár*, IV, p. 148.

⁴⁸ Fényes E., *op. cit.*, p. 75.

⁴⁹ Ocolul era condus de un mare căpitan, de un mare hodnog și patru vice-hodnogi, de notari, agenți fiscali, perceptori, inspectori, asesori de tribunal, sergenți și caporal care, de la marele hodnog la perceptori se realegeau la fiecare trei ani (Gombos D., *op. cit.*, p. 217—220).